

ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਤੋਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ,
ਜ਼ਮੀਰ ਦਾ ਮਰ ਜਾਣਾ ਯਕੀਨਨ ਮੌਤ ਹੈ।
-ਸ਼ਹੀਦ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ

ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਸੰਪਾਦਕੀ

ਭਾਰਤੀ 'ਕੌਮਪ੍ਰਸਤੀ' ਦੀ ਝੂਠੀ ਦਾਅਵੇਦਾਰੀ - 'ਮਰਾਠਾ ਬਨਾਮ ਭਈਆ'

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬੰਬਈ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਸਾਊਥ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਮੀਡੀਏ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸੁਰਖੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਯੂ. ਪੀ., ਬਿਹਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਲੱਗਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਰੇਲਵੇ ਮੰਤਰੀ ਲਾਲੂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਯਾਦਵ ਨੇ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ 'ਭਈਆਂ' ਦੀ ਜਾਨ-ਮਾਲ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ। ਹੁਣ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਲਾਂ ਦੀਆਂ 'ਅਪੀਲਾਂ' ਦਾ ਦੌਰ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਰਾਠਿਆਂ ਤੇ ਭਈਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹਿੰਸਕ ਦੌਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਨਵਨਿਰਮਾਣ ਸੈਨਾ (ਐਮ. ਐਨ. ਐਸ.) ਦੇ ਮੁਖੀ ਰਾਜ ਠਾਕਰੇ (ਇਹ ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਦੇ ਮੁਖੀ, ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਬਾਲ ਠਾਕਰੇ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਹੈ) ਵਲੋਂ, ਬਿਹਾਰੀ ਭਈਆਂ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ 'ਛੱਠੀ' ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਟਿੱਪਣੀ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਰਾਜ ਠਾਕਰੇ ਨੇ ਇਸ ਟਿੱਪਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਅਭਿਤਾਬ ਬੱਚਨ ਨੂੰ ਵੀ ਅਲੋਚਨਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਬੰਬਈ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬਣਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ 'ਵਫਾ' ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਨਾਲ ਨਾ ਹੋ ਕੇ, ਯੂ. ਪੀ. ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ (ਅਮਿਤਾਬ ਬੱਚਨ ਦੀ ਪਤਨੀ ਜਯਾ ਬੱਚਨ, ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਵਲੋਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੀ ਮੈਂਬਰ ਹੈ) ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਜਲਸਿਆਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਵਰਕਰਾਂ ਨੇ ਮੋੜਵੇਂ ਹਿੰਸਕ ਹਮਲੇ ਕਰਦਿਆਂ, ਅਮਿਤਾਬ ਬੱਚਨ ਦੇ ਘਰ, ਭੋਜਪੁਰੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਐਕਟਰ ਮਨੋਜ ਤਿਵਾੜੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਅਤੇ ਘਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਸਿਨਮਾਘਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਭੋਜਪੁਰੀ ਫਿਲਮ ਦਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਦੇ ਗੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਟੈਕਸੀ ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਤੇ ਰੇਹੜੀ ਫੋਹੜੀ ਵਾਲੇ ਭਈਆਂ ਦੀ ਵੀ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉੱਤਰ-ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਯੂ. ਪੀ. ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਦੇ ਮੁਖੀ ਰਾਜ ਠਾਕਰੇ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਸਾੜੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਦੇਂਦਿਆਂ ਰਾਜ ਠਾਕਰੇ ਨੇ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ 'ਜੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੀਡਰ, ਵਾਰ ਵਾਰ ਭੜਕਾਊ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਏ ਤਾਂ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।' ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਇੱਕ ਆਗੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ - 'ਅਸੀਂ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਠੀਆਂ ਵੰਡਾਂਗੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤੀਆਂ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।' ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਦੇ ਵਰਕਰਾਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ, ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਆਗੂ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰੈੱਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੜਬੜ ਕੀਤੀ ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਰੈਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, 'ਭਈਆਂ' ਦੀ ਮਾਰਕੁਟਾਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਫੜੋਫੜੀ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਲੀਡਰ ਵਰਕਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਲੀਡਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਸੰਸਦ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਬੁਲਾਰਾ ਸੰਜੇ ਨਿਰੂਪਮ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਦੋ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨਾ ਹੋ ਕੇ, ਦੋ ਅੱਡੋ ਅੱਡ 'ਕੌਮਾਂ' (ਮਰਾਠੇ ਤੇ ਭਈਆਂ) ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੈ।

ਅਜੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਅਸਾਮੀਆਂ ਅਤੇ ਭਈਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹਿੰਸਕ ਝੜਪਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਭਈਏ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਸਫਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਅਸਾਮੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਨਾਲ, ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਸਲੂਕੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਅਸਾਮੀ ਖਾੜਕੂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਭਈਆਂ ਨੂੰ ਅਸਾਮ ਛੱਡ ਕੇ ਵਾਪਸ 'ਵਤਨ' ਪਰਤ ਜਾਣ ਦਾ ਅਲਟੀਮੇਟਮ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸਾਮ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ 'ਗੋਹਾਟੀ' ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਰੈਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਲੋਕਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਪਰਿਆ, ਇਸਨੂੰ ਅਸਾਮੀ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਵੀ 'ਅਤਿ-ਸ਼ਰਮਨਾਕ' ਕਿਹਾ ਸੀ।

ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਗੁੱਜਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਿੰਸਕ ਟਕਰਾਅ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ 'ਰਿਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ' ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਤਣਾਅ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਭਰ ਵਿਚਲੇ ਦਲਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਅ ਹਿੰਸਕ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਰਿਆਣੇ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਟਕਰਾਅ ਉੱਭਰਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਸੀ- ਜਿਸਦਾ ਸੇਕ ਪੰਜਾਬ ਤੱਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ।

ਨਵੰਬਰ, 1984 ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ, ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਸੋਧੇ ਜਾਣ ਦੇ 'ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ' ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਸਕ-ਜਬਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਸਿੱਖ ਕਾਤਲ ਨੀਤੀ-ਘਾੜਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ 'ਦਵਾਈ' ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਹਿੰਦੂ, ਆਪਣੀ ਦਵਾਈ ਦਾ ਆਪ ਹੀ ਸਵਾਦ ਚੱਖ ਰਹੇ ਹਨ।

ਬੰਬਈ ਦੀ ਮਰਾਠਾ ਭਈਆ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਸਬਕ ਵੀ ਹੈ। 'ਹਿੰਦੂਤਵੀ' ਅਕਸਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ 'ਹਿੰਦੂ ਕੌਮ' ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਹੁਕੌਮੀ ਦੇਸ਼ ਹੋਣ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਮਿਤਾਭ ਬੱਚਨ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜਨਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ 'ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ' ਦੇ ਸਪੂਤ ਹੋਣ ਦਾ ਰੋਲ ਕਰਦਿਆਂ ਬੜੀਆਂ 'ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ' ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਅਮਿਤਾਭ ਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਅਖੌਤੀ 'ਰਾਸ਼ਟਰ' ਦਾ 'ਹੀਰੋ' ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਸਿਰਫ ਇੱਕ 'ਭਈਆ' ਹੈ। ਨਵੰਬਰ-1984 ਦੇ ਸਿੱਖ ਕਤਲੇਆਮ ਵਿੱਚ, ਅਮਿਤਾਭ ਬੱਚਨ ਦੇ ਰੋਲ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਉਸ ਤੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਵੀ ਲਗਾਤਾਰ ਲਗਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ - ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਕਦੀ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ (ਤੇਜੀ ਬੱਚਨ, ਹਰਿਵੰਸ਼ ਰਾਏ ਬੱਚਨ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਬੀਵੀ) ਦੇ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰ ਮਾਂ ਦੀ 'ਮੌਤ' 'ਤੇ ਬਨਾਰਸ ਅਤੇ ਹਰਦਵਾਰ ਤੋਂ 'ਸਪੈਸ਼ਲ' ਪੰਡਤ, ਬੁਲਾ ਕੇ, ਹਿੰਦੂ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 'ਹਿੰਦੂਤਵ' ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਜਾਰੀ ਹੋਣ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੀ ਇੰਨੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਮਿਤਾਭ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਭਾਰਤ ਰਾਸ਼ਟਰ' ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ 'ਗੰਗਾ-ਜਮਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰ' ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੇ ਸੰਕਲਪ 'ਅਸਲੀਅਤ' ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇੜੇ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਇਸ 'ਰਾਸ਼ਟਰ' ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਸਮਰਪਤ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਰਾਠਿਆਂ ਵਲੋਂ ਭਈਆਂ ਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰਨ ਦੇ ਇਸ ਛੇਕੜਲੇ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ 'ਚੋਂ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਨਾ ਹੋ ਕੇ 'ਬਹੁਕੌਮੀ' ਉਪ 'ਮਹਾਂਦੀਪ' ਹੋਣਾ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ, ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਦੇ ਸੱਤ ਸੂਬੇ, ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਹਨ। ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ, ਪੰਜਾਬ, 'ਫੌਜੀ ਜੈਕ ਬੂਟਾਂ' ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਨੂੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਗੰਗਾ-ਜਮਨਾ ਦੇਸ਼' ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਮੁਗਲਾਂ, ਅਫਗਾਨਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਕਰੈਡਿਟ ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦੇ ਮਰਾਠਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅੱਜ ਉਹ ਹੀ ਮਰਾਠੇ 'ਭਈਆਂ' ਨੂੰ ਮਰਾਠਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਚਲੋ ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਹੀ ਸਹੀ- 'ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ' ਦਾ ਬੇਮਾਅਨਾ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਆਰ. ਐਸ. ਐਸ. ਅਤੇ ਬੀ. ਜੇ. ਪੀ. ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨੇਤਾ ਨੇ, ਮਰਾਠਿਆਂ ਤੇ ਭਈਆਂ ਵਿਚਾਲੇ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਕੋਈ ਟਿੱਪਣੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਵਿਚਾਰੇ ਟਿੱਪਣੀ ਵੀ ਕੀ ਕਰਨ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹਨ। ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ -

‘ਜਬ ਦੀਆ ਰੰਜ ਬੁਤੋਂ ਨੇ
ਤੋ ਖੁਦਾ ਯਾਦ ਆਇਆ।’